

Papp Gergő

Speciális szakiskolások és szakiskolások azonos hiányszakmákban

Az itt következő írás célja, hogy a két különböző programra járt, de azonos szakmákat tanuló diákok háttérét, helyzetét és lehetőségeit összevesse.

A diákok szociális háttere

Az alábbi tanulmányban az eredmények összehasonlíthatósága érdekében az elemzést öt hiányszakmát – az asztalos, a kőműves, a nőiruha-készítő, a szerkezetlakatos és a szobafestő szakmát – tanuló szakiskolásokra és speciális szakiskolásokra szűkítettük. A szakiskolások között ugyan 12 szakma végzőseiről vannak adataink, de e 12-ből csak 5-ben van elegendő elemszámú adatunk a speciális szakiskolások körében. A kérdőívet ezekben a szakmákban összesen 79 intézményben 1512 diák töltötte ki, közülük 1211 szakiskolába, 301 pedig speciális szakiskolába járt.

1. táblázat

Tanulók szakmák szerinti megoszlása

Szakma	Speciális szakiskolások		Szakiskolások	
	N	%	N	%
Asztalos	65	21,6	403	33,3
Kőműves	42	14,0	250	20,6
Nőiruha-készítő	69	22,9	196	16,2
Szerkezetlakatos	27	9,0	91	7,5
Szobafestő, mázoló és tapétázó	98	32,6	271	22,4
Összesen	301	100,0	1211	100,0

A speciális szakiskolások között valamivel nagyobb arányban találhatunk lányokat, mint a szakiskolások körében: az előbbi csoportban 22,9%-os, utóbbiban pedig 17,7%-os a lányok aránya.

2. táblázat

Tanulók nemek szerinti megoszlása szakmánként

Szakma	Speciális szakiskolások			Szakiskolások		
	Fiú (%)	Lány (%)	Összesen	Fiú (%)	Lány (%)	Összesen
Asztalos	93,4	6,6	100,0	99,2	0,8	100,0
Kőműves	100,0	0,0	100,0	97,9	2,1	100,0
Nőiruha-készítő	9,0	91,0	100,0	1,0	99,0	100,0
Szerkezet-lakatos	100,0	0,0	100,0	98,8	1,2	100,0
Szobafestő, mázoló és tapétázó	98,9	1,1	100,0	96,9	3,1	100,0

A speciális szakiskolások 77%-a és a szakiskolások 90,1%-a betöltötte a tizennyolcadik életévét, de még nem lépett be a huszonkettedikbe. Az átlagéletkor a két almintában majdnem azonos (20,2, illetve 20,4 év).

A szakiskolások és a speciális szakiskolások szüleinek legnagyobb hányada általános iskolát vagy szakmunkásképzőt végzett. Az anyák között nagyobb arányban találhatunk legfeljebb 8 általánost végzettenek, mint az apák körében, az apák között pedig jóval több a szakmunkás végzettségű, mint az anyák között. A speciális szakiskolások szülei között nagyobb arányban találhatunk legfeljebb általános iskolát végzettenek, míg a szakiskolások között nagyobb arányban vannak szakmunkás végzettségűek, illetve érettségizettek (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat

Szakiskolások és speciális szakiskolások szüleinek legmagasabb iskolai végzettsége

	Speciális szakiskolások		Szakiskolások	
	Anya (%)	Apa (%)	Anya (%)	Apa (%)
Kevesebb, mint 8 általános	4,8	3,8	2,3	1,5
8 általános	37,4	27,0	27,7	16,7
Szakmunkásképző	32,6	49,4	41,1	61,6
Érettségi (szakközépiskola, gimnázium)	14,4	12,9	20,8	13,6
Főiskola	7,8	4,6	5,1	4,3
Egyetem	3,0	2,3	3,0	2,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A tanulók nagy része esetében egyik szülőnek sincs érettségije. A speciális szakiskolások szüleinek valamivel alacsonyabb végzettsége abban is megmutatkozik, hogy nagyobb arányban jellemző rájuk, hogy az egyik szülőnek sincs érettségije.

A tanulók válaszai alapján a munkanélküliség viszonylag gyakori a családokban: az anyák és az apák több mint 40%-a volt már valaha munkanélküli, esetleg most is állástalan. A munkanélküliség valamivel nagyobb arányban jellemző a speciális szakiskolások szüleinek, mint a szakiskolásokéra.

4. táblázat

Szakiskolások és speciális szakiskolások szülei között a munkanélküliek aránya

Munkanélküliség	Speciális szakiskolások		Szakiskolások	
	Anya (%)	Apa (%)	Anya (%)	Apa (%)
Nem volt munkanélküli	55,1	52,3	60,7	62,0
Volt munkanélküli, de most van munkája	24,2	31,9	20,1	25,6
Most is munkanélküli	20,8	15,7	19,3	12,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A speciális szakiskolások szüleinek a munkanélküliséggel való némileg magasabb fokú érintettsége abban is megfigyelhető, hogy a speciális szakiskolások 23,6%-ára jellemző, hogy mindkét szülője kapcsolatba került már az állástalansággal, míg a szakiskolások körében csak 19,7%-os ez az arány. A speciális szakiskolások szülei között nagyjából egyharmaddal nagyobb arányban vannak romák (12,5% a 9,4%-kal szemben).

A speciális szakiskolásoknak átlagosan több testvére és féltestvére van. Az előbbi csoportban csak 1,3%-os azok aránya, akiknek egyetlen testvére vagy féltestvére sincs, és a testvérek és féltestvérek átlagos száma 4,1, míg a szakiskolások között 5,5% az egyik aránya és 2,5 az átlagos testvérszám.

Az eredmények azt mutatják, hogy a családi háttér általunk vizsgált mutatói – a szülők iskolai végzettsége és munkanélkülisége – némileg rosszabbak a speciális szakiskolások körében, mint a szakiskolások között, vagyis a speciális szakiskolókba kedvezőtlenebb családi háttérű tanulók kerülnek, mint a szakiskolókba. Ugyanakkor a különbségek – talán meglepő módon – nem jelentősek.

A szakiskolások iskolai előmenetele

A tanulók általános iskolai előmenetelével kapcsolatban az eredmények azt mutatják, hogy a speciális szakiskolások nagyobb arányban buktak meg az általános iskolában, mint a szakiskolások. Itt fontos megemlíteni azt, hogy a speciális szakiskolások döntő

többsége speciális tantervű általános iskolai programban tanult, szemben a szakiskolások döntő többségével.

Szignifikáns eltérések vannak a szakmák tekintetében: a speciális szakiskolások minden szakmában nagyobb arányban buktak meg, mint a szakiskolások, és mindkét csoport esetében a leendő kőművesek és a szobafestők körében fordult elő bukás, a legnagyobb arányban az általános iskolában.

Ami a szakiskolai előmenetelt illeti, a szakiskolai tanulóknak szignifikánsan nagyobb arányban volt fegyelmi eljárásuk, mint a speciális szakiskolásoknak: előbbiek között 13,2%-os, utóbbiak körében pedig csak 8,8%-os a fegyelmi eljárásban részt vett tanulók aránya. Ez a két intézménytípusra jellemző léggör eltérését jól jellemzi.

A felmérést megelőző félévi osztályzatok átlaga alapján megállapítható, hogy a speciális szakiskolások jobb érdemjegyeket kapnak, mint a szakiskolások. Kisebb átalakítás után a válaszokból viszonylag jó közelítésűnek tekinthető átlagok számíthatóak. A speciális szakiskolások átlaga szignifikánsan magasabb, mint a szakiskolásoké: előbbieké 3,51, míg utóbbiaké csak 3,18.

A speciális szakiskolások jobb eredményei – a szerkezetlakatosok kivételével – minden szakmában megfigyelhető, így nekik az iskolában több sikerélményben van részük. A különbség megítélésünk szerint a két intézménytípus pedagógiai megközelítésének eltérésére utal.

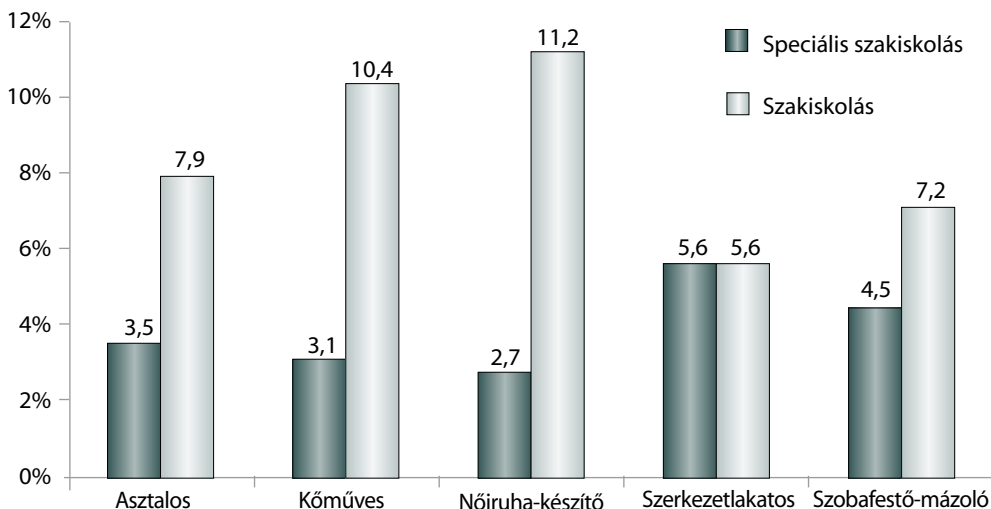
A tanulóktól azt is megkérdeztük, hogy gondoltak-e korábban arra, hogy a végzettség megszerzése előtt abbahagyják tanulmányaikat. Az eredmények alapján a speciális szakiskolások nagyobb arányban foglalkoztak már az iskola abbahagyásának gondolatával, mint a szakiskolások: előbbiek 33,9%-ának, utóbbiak 22,4%-ának már megfordult a fejében az iskola félbehagyása.

Az iskola abbahagyására vonatkozó szándékok mellett a tényleges lemorzsolódást is mértük azzal, hogy a válaszadóknak hány olyan osztálytársa volt, aki végzettség nélkül maradt ki az iskolából. Az eredmények azt mutatják, hogy a lemorzsolódás jóval elterjedtebb és nagyobb mértékű a szakiskolások körében, mint a speciális szakiskolások között: az előbbi csoportban mindössze 2,6%-os az olyan tanulók aránya, akiknek egyetlen osztálytársa sem hagyta abba a szakiskolát végzettség nélkül; a speciális szakiskolások körében ez az arány 10,6%-os. A lemorzsolódó osztálytársak átlagos száma is jóval magasabb a szakiskolások között: a szakiskolásoknak átlagosan 8,6 osztálytársa hagyta abba tanulmányait végzettség nélkül, míg a speciális szakiskolások körében átlagosan „csupán” 3,8 fő morzsolódott le. Az eredmények azt mutatják tehát, hogy ugyan a speciális szakiskolákban gyakrabban merül fel az iskola félbehagyásának gondolata, a tényleges megvalósítás azonban a szakiskolákban elterjedtebb. Mindezek arra utalnak, hogy a speciális szakiskolák sikerebbek diákjaik megtartásában.

A szakiskolások körében minden szakmában magasabb a lemorzsolódás, mint a speciális szakiskolások között, ugyanakkor szakmák szerint szignifikáns különbségek figyelhetők meg a lemorzsolódás mértékében. A szakiskolások körében a legnagyobb mértékű lemorzsolódás a kőműves és a nőiruha-készítők, a legalacsonyabb mértékű lemorzsolódás pedig a szerkezetlakatosok és a szobafestők között figyelhető meg, míg a speciális szakiskolások között éppen fordított a helyzet.

1. ábra

Hány osztálytársa volt, aki végzettség nélkül abbahagyta a tanulmányait?
(szakmánként átlagok)

A tanulók iskolai teljesítményének összefoglalásaként elmondható, hogy – a bukás gyakoribb előfordulása alapján – a speciális szakiskolások általános iskolai előmenetele rosszabb, ugyanakkor a fegyelmi eljárások gyakorisága, a tanulmányi átlagok, a lemorzsolódási arányok és a lemorzsolódási szándékok azt mutatják, hogy az iskola világába jobban beilleszkedtek a speciális szakiskolások, konformabbak, mint a szakiskolások. Vagyis az általános iskolában felhalmozódott hátrányt a speciális szakiskolások le tudják dolgozni, aminek háttérében az állhat, hogy ezek az intézmények jobban kielégítik a speciális szakiskolások igényeit, jellemzőbb rájuk a segítő szolgáltatás, mint a szakiskolákban.

Elégedettség az iskolával, a szakmával

Az iskolával való elégedettséget azzal a kérdéssel mértük, hogy a tanulók ajánlanák-e jelenlegi iskolájukat barátjuknak, rokonuknak. A szakiskolások között némileg több az iskolájával elégedett tanuló, mint a speciális szakiskolások körében, ugyanis az előbbieket 66,5%-a, utóbbiaknak pedig csak a 60,2%-a ajánlaná jelenlegi iskoláját egy barátjának vagy rokonának.

Mindkét iskolatípusban nagyjából a diákok fele másikat ajánlana, ha most dönthetne, de a speciális szakiskolások 59 és a szakiskolások 61%-a másikat is választana. Nagyon sokan nem érzik tehát jól magukat iskolájukban, szakmájukban.

Ahhoz képest, hogy milyen sokan döntenének most egy másik szakma mellett, ha újrakezdehetnék az iskolát, meglepően pozitívan viszonyulnak jelenlegi szakmájukhoz, különösen a speciális szakiskolások. Ők szignifikánsan nagyobb arányban szeretik a választott szakmájukat, mint a szakiskolás tanulók, és ez minden szakmában megfigyelhető. Ehhez az is hozzájárulhat, hogy a speciális szakiskolások között még azok is nagyobb arányban szeretik a szakmájukat, akik ha most kellene dönteniük, nem a jelenleg tanult szakmára jelentkeznének: körükben 85%-os az ilyen tanulók aránya, a szakiskolások között pedig csak 71%. Ez az eredmény megerősítheti előbbi állításunkat, miszerint a speciális szakiskolások sikeresebben képesek integrálódni a szakiskolák világába, mint a szakiskolások.

Fontos kérdés, hogy a tanulók saját bevallásuk szerint mennyire tudták elsajátítani a jelenleg tanult szakmát. Ebben nincs különbség a speciális szakiskolások és a szakiskolások között, és a többség úgy nyilatkozott, hogy viszonylag jól elsajátította a tanult szakmát.

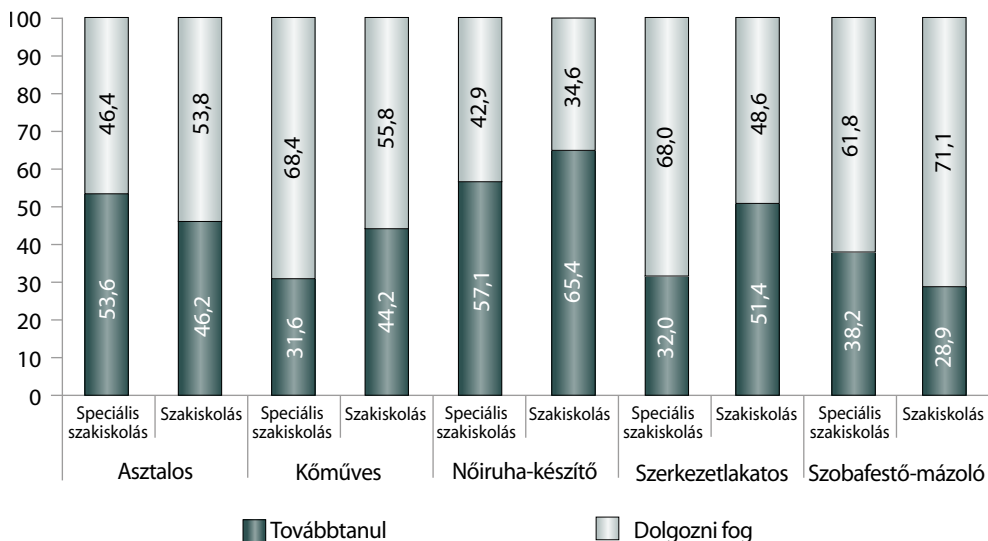
Tervek, aspirációk

Az iskola befejezése utáni terveket illetően hasonló képet mutat a két csoport. Mind a szakiskolások, mind a speciális szakiskolások 41-42%-a továbbtanulna, 46-47%-a pedig alkalmazottként dolgozna. A legnagyobb különbség a szakiskolások és a speciális szakiskolások között a továbbtanulásra vonatkozó tervek mögötti szándékokban figyelhető meg, hiszen a szakiskolások több mint háromszor akkora arányban szeretnék az érettségi megszerzése miatt továbbtanulni, mint a speciális szakiskolások, akik pedig inkább egy másik szakma elsajátítása miatt szeretnék folytatni tanulmányaikat, számukra ennek van nagyobb realitása. Fontos különbség még a két csoport között, hogy a szakiskolások több mint háromszor akkora arányban számítanak arra, hogy az iskola elvégzése után munkanélküliek lesznek, mint a speciális szakiskolások. Bár itt meg kell jegyeznünk, hogy mindkét tanulói csoport várakozásai rendkívül optimisták, hiszen más felmérésekből tudjuk, az elhelyezkedni próbálók negyede-harmada minimum hosszú hónapokra munkanélküli lesz.

A kőműves, a szobafestő és a szerkezetlakatos szakmákat tanuló szakiskolások és speciális szakiskolások fognak – terveik szerint – dolgozni a legnagyobb arányban, ami arra is utalhat, hogy ezek a szakmák azok, amelyekben a tanulók reális esélyt látnak a végzettség megszerzése utáni elhelyezkedésre. Ezzel szemben az asztalosok és a nőiruha-készítők szeretnék a legnagyobb arányban továbbtanulni. Az asztalos szakmában relatíve kevesen tudnának, a nőiruha-készítők kevesen akarnának elhelyezkedni. A továbbtanulás egyaránt lehet a munkaerőpiacon való megmérettetés előli menekülés, de a munkaerőpiac szűk felvevőképessége és az alacsony bérek miatt egyúttal racionális döntés is.

2. ábra

Az iskola befejezése utáni tervek szakmánként (%)

Láttuk, hogy a válaszadó szakiskolások 27,6%-a és a speciális szakiskolások 8,6%-a a jelenlegi iskola befejezése után szeretne továbbtanulni azért, hogy érettségit szerezzен. A későbbiek során – főleg a speciális szakiskolások – ennél nagyobb arányban szeretnének leérettségizni, közöttük sok a bizonytalan, hezitáló is.

Az újabb szakma elsajátítása esetén ezzel szemben a szakiskolások körében figyelhető meg jelentősebb eltérés a továbbtanulásra vonatkozó iskola utáni és a későbbi (30 éves korig megvalósított) tervek között. Amíg közvetlenül a szakiskola befejezése után a tanulók 14,5%-a, addig 30 éves korukig a szakiskolások 27,7%-a biztosan elsajátítana egy újabb szakmát. A speciális szakiskolások között ugyanakkor fordított a helyzet, hiszen az iskola befejezése után közvetlenül nagyobb arányban szeretnének újabb szakmát elsajátítani, mint 30 éves korukig. A két iskolatípusban tanulók további szakmatanulási aspirációinak eltérését többek között az magyarázza, hogy a speciális szakiskolások számára a második szakma elsajátítása továbbra is ingyenes, míg a szakiskolásoknál ez a lehetőség 2005-ben megszűnt. További fontos megjegyzés, hogy az újabb szakma elsajátítását olykor a pályaváltás motiválja, így például a nőiruha-készítők esetében. Máskor egy rokon szakmában folytatják tanulmányaikat a fiatalok, amire jellemző példa, amikor a lakatosok hegesztő tanfolyamra iratkoznak be, vagy fordítva.

A szobafestő szakma kivételével valamennyi szakmában megfigyelhető, hogy a szakiskolások jóval nagyobb arányban szeretnének újabb szakmát elsajátítani 30 éves korukig, mint a speciális szakiskolások. A nőiruha-készítő és a kőműves szakmát tanulók tervezik az újabb szakma elsajátítását a legnagyobb arányban, továbbtanulást nem tervező tanulók pedig az asztalosok és a szobafestők körében vannak legtöbben.

A szakiskolások és a speciális szakiskolások elhelyezkedési esélyeire vonatkozó subjektív elképzeléseket két hipotetikus situációban vizsgáljuk: milyen esélyeik volnának a végzettség megszerzése nélkül, illetve az iskola befejezése után.

Amennyiben a végzettség megszerzése nélkül hagynák ott a szakiskolát, a speciális szakiskolások 59,9%-a, a szakiskolások 56,3%-a saját megítélése szerint nem tudna elhelyezkedni, a két tanulói csoport tehát nagyjából hasonlóan ítéli meg végzettség nélküli esélyeit.

A kérdezettek megítélése szerint a végzettség megszerzése után jóval nagyobb arányban találnának munkát a szakiskolások és a speciális szakiskolások, mint végzettség nélkül. Az iskola befejezése után a speciális szakiskolások 70,6%-a és a szakiskolások 65,5%-a találna munkát a szakmájában, ha akarna. Fontos itt is hangsúlyozni, hogy a két program-típus végzettjei között esélyeik megítélésében minimális az eltérés.

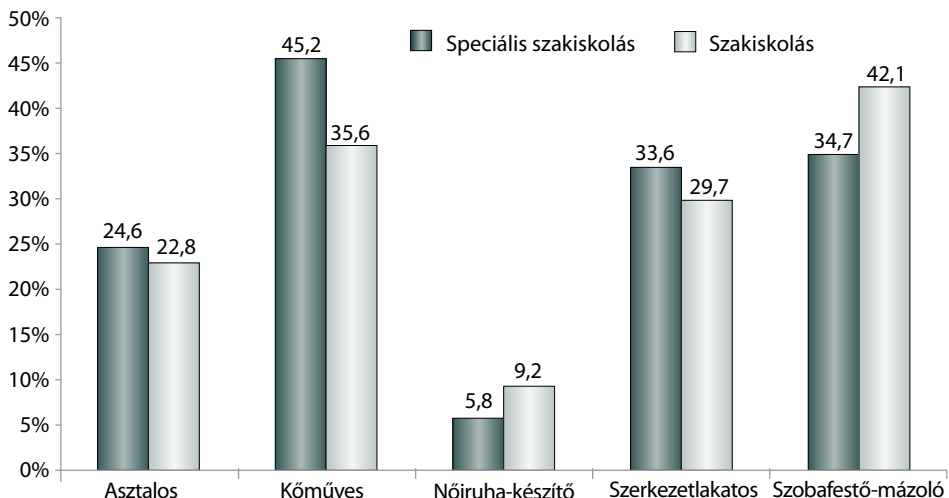
Ebben az esetben is megfigyelhető, hogy elképzeléseik szerint a speciális szakiskolások nagyobb arányban tudnának munkaszerződéssel elhelyezkedni, viszont végzettséggel a birtokukban várakozásaik alapján a speciális szakiskolások a szakiskolásoknál kisebb arányban maradnának munka nélkül, ellentétben a végzettség nélküli lehetőségekkel.

A végzettség megszerzése után is valószínűleg a nőiruha-készítők találnának a legkisebb arányban munkát, de az asztalosok is pesszimistábbak a többi szakmát tanuló szakiskolásnál.

A megkérdezett szakiskolások és speciális szakiskolások meglehetősen bizonytalanok az első munkahelyüket illetően, hiszen több mint felük most még nem tudja megmondani, hogy az első munkahelyüknek lesz-e köze a most tanult szakmához, holott többségük úgy nyilatkozott, hogy ha akarna, el tudna helyezkedni a szakmájában. Ezek szerint elég sokuknak nincs ilyen szándéka. Ebben a kérdésben sincs kimutatható különbség a szakiskolások és a speciális szakiskolások véleménye között.

3. ábra

A biztosan a most tanult szakmában elhelyezkedő tanulók aránya szakmánként

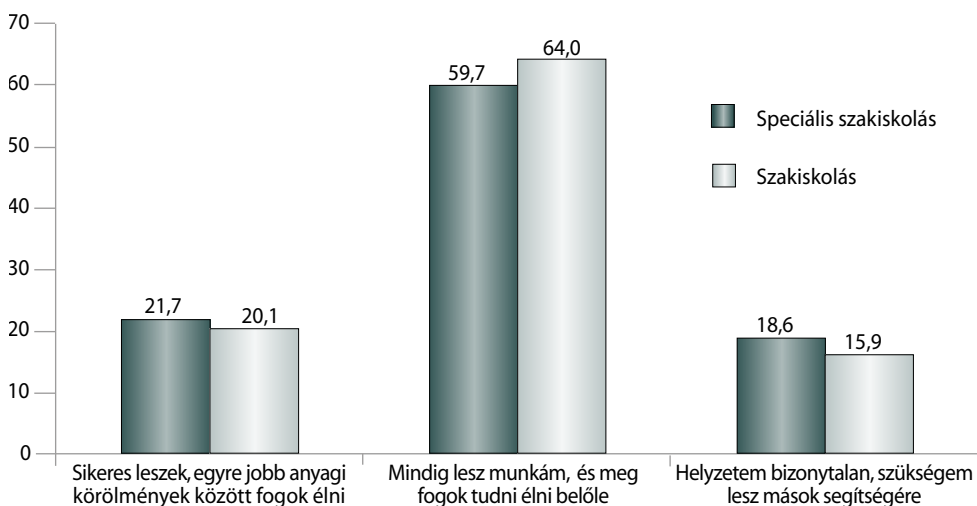
Szakmák szerint viszont megfigyelhetők eltérések abban, hogy a szakiskolások első munkahelyének köze lesz-e a most tanult szakmához. Legnagyobb arányban a kőművesek és a szobafestők, legkisebb arányban pedig várhatóan a nőruha-készítők fognak elhelyezkedni a most tanult szakmájukban.

A későbbiek során űzött foglalkozással kapcsolatban némileg csökken a bizonytalanság: a speciális szakiskolások több mint fele, a szakiskolásoknak pedig majdnem fele pontosan tudja, milyen foglalkozást szeretne űzni az élete során. Ugyanakkor ez a foglalkozás nagyon gyakran más, mint a most tanult szakma, a pályaelhagyási szándék tehát tömeges, különösen a szakiskolásoknál.

Ami az általánosabb és távolabbi jövőt illeti, a megkérdezett szakiskolások mindkét rétege alapvetően optimistán és magabiztosan tekint előre, legalábbis ami a biztos, munkán alapuló megélhetést illeti. Csak kevesebb, mint egyötödük számít bizonytalan helyzetre, egyötödük pedig kifejezetten sikeres életútban reménykedik.

4. ábra

Mit gondol, milyen jövő vár Önre? (%)

Összefoglalás

A tanulmány a speciális szakiskolások és a szakiskolások szociális háttérét, iskolai előmenetelét, az iskolával és a szakmával kapcsolatos elégedettségét, valamint a jövőre vonatkozó terveit hasonlította össze öt kiválasztott hiányszakmában. Az eredmények alapján a speciális szakiskolások családi háttere – a szülők iskolai végzettsége és munkanélküliséggel való kapcsolatuk alapján – némileg kedvezőtlenebb, mint a szakiskolásoké, és bár a tanulók szülői háttérében tapasztalható különbség nem jelentős a két csoport között, talán ennek is köszönhető, hogy a speciális szakiskolások általános iskolai elő-

menetele rosszabb, amit a bukások gyakoribb előfordulása jelez. Ugyanakkor a fegyelmi eljárások gyakorisága, a tanulmányi átlagok, a pályaválasztással kapcsolatos elégedettség, a lemorzsolódási arányok és szándékok azt mutatják, hogy a szakiskolák világába jobban be tudnak illeszkedni, mint a szakiskolások, vagyis az általános iskolában felhalmozódott hátrányt a speciális szakiskolások le tudják dolgozni a speciális szakiskolákban.

A jövőre vonatkozó terveiket illetően hasonló képet mutat a két csoport. Az iskola befejezése utáni közvetlen szándékokat, a szubjektív elhelyezkedési esélyeket, mind az első és a későbbi munkahelyeket, mind pedig a távolabbi jövőt tekintve nem tapasztalható jelentős eltérés a szakiskolások és a speciális szakiskolások között. Az egyetlen fontos különbség a továbbtanulási szándékok mögötti motivációkban figyelhető meg: míg a szakiskolások az érettségi megszerzése érdekében tanulnának tovább, addig a speciális szakiskolások egy másik szakma elsajátítása miatt folytatnák tanulmányaikat.

